

UOT 32 (327)

**Nərgiz Carçıyeva**  
**Bakı Avrasiya Universitetinin doktorantı**  
**ncarchiyeva@mail.ru**

## ABŞ-IN İSRİL-İRAN MÜNASİBƏTLƏRİNƏ TƏSİRİ

### Xülasə

Məqalədə İsrail-İran münasibətlərinin ABŞ tərəfindən təsirlənməsi, həmçinin İrana qarşı İsrail-ABŞ münasibətlərinin formalaşması, İsrail daxilində İranın nüvə proqramı, xüsusilə nüvə razılaşması ilə bağlı müxtəlif fikirlərin olması, İran, İsrail, ABŞ arasında zaman-zaman münasibətlərin dəyişməsi araşdırılır.

İran-İsrail probleminin əhəmiyyətli tərəfi hər iki dövlətin azlıq ölkələri kimi beynəlxalq nüfuz uğrunda rəqabət aparan regional rəqib kimi çıxış etməsidir. İran və İsrail siyasi quruluş, tarixi və diplomatik prioritetlərlə bağlı bir sıra əsaslı fərqlərə malik olsalar da, Tehran və Təl-Əvivin ortaq oxşarlıqları təxminən eynidir. İsrail və İran daxilində rəqabət anlayışı əvvəldən müzakirə edilməli olan tarixi, siyasi, eləcə də ABŞ nəticələrini ehtiva edən müəmmalı, çoxşaxəli bir anlayışdır. İran və İsrail arasındakı rəqabət siyasətini təhlil edərkən bəzi tarixi və siyasi hadisələri qeyd etmək vacibdir.

İsrailin Qərbi yarımkürəsindəki ən böyük müttəfiqi kimi ABŞ, xüsusən də Vaşinqtonun Tehrana qarşı tarixi qeyd-şərtlərini nəzərə alaraq İran-İsrail münasibətlərində ciddi şəkildə iştirak edirdi. Buna görə də, ABŞ-ı İran və İsrail arasındakı rəqabətin təhlilindən və onun hər üç dövlət üçün xarici siyasət əlaqələrinin üçlüyünü necə formalaşdırdığının təhlilindən kənarda qoymaq düzgün olmazdı. İran və İsrail arasında yaşanan regional rəqabət digər Yaxın Şərq münaqişələrinə xasdır, o mənada ki, inqilabi tarix belə dərin münasibətlərin mənşəyini təhlil etmək üçün ən böyük amil rolunu oynayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1979-cu il inqilabından və Şah Pəhləvinin devrilməsindən sonrakı hadisələr İran və İsrailin indiki dövrdə müşahidə olunan açıq düşmənçiliyinin formalaşmasında mühüm rol oynadı. Obama və Trampın İranla bağlı siyasətindəki fərqlər də İsrailin İrana qarşı siyasi xəttini yönləndirən əsas amillərdən biri idi.

Nüvə proqramının əsas müzakirə məsələsi olduğu İsrail-İran münaqişəsi nüvə razılaşmasının baş tutması ilə daha da kəskin xarakter alaraq İsraili daha çox narahat etməyə başladı. Lakin İsrail hökuməti daxilində bununla bağlı fikirlər müxtəliflik təşkil edirdi.

**Açar sözlər:** ABŞ, İsrail, İran, nüvə proqramı, təhlükəsizlik

### Giriş

İranın region dövlətləri içərisində (Livan, Suriya, İraq) yayılan siyasi və hərbi nüfuzu, xüsusilə də son onilliklərdə nüvə proqramı ilə bağlı yürütdüyü siyasət İsrail rəsmilərini qayğılandırmaqdadır. Regional münaqişələrdən və siyasi boşluqlardan istifadə edərək, İran İsrailin Tehrandan Aralıq dənizinə dost, əsasən şüa qüvvələrinin “quru körpüsü” kimi baxdığı ərazini əhatə etməyə çalışır. Digər tərəfdən də İranın

regional güc proyeksiya imkanlarında ciddi məhdudiyyətlərlə üzləşdiyini və illərlə davam edən sanksiyalar, repressiv idarəetmə və zəif idarəçilikdən sonra ölkə daxilində həssas olduğunu nəzərə almaq lazımdır. İsrail nöqteyi-nəzərindən İranın genişlənmənin raket potensialı ciddi təhlükə yaratdı. İranın keçmişdə İsrailin özündə və xaricdəki yəhudilərə qarşı terror hücumlarını dəstəkləməsi, “İsraili xəritədən silmək” niyyətini ifadə edən qızıqıcı ritorika ilə birləşərək, İsrailin psixikasında İran təhlükəsini daha da artırdı [8, s.2-3]. Bir sözlə, İsraildə İranın ona zərər vermək istəyi və ya qabiliyyəti ilə bağlı birmənalı fikirlər formalaşdı. Belə ki, hərbi seçimin faydası və İranın nüvə sazişi ilə bağlı təhlükəsizlik qurumları daxilində yaranan fikir ayrılıqlarından tutmuş, siyasi liderlər arasında Amerika prezidentinə açıq şəkildə qarşı çıxmaqla bağlı narahatlıqlara qədər İsrailin İran siyasəti ilə bağlı mövqeləri son on ildə daha çox fərqli fikirlərlə müşayiət olunmuşdur.

### *İsrailin İran siyasəti*

2015-ci il Birgə Hərtərəfli Fəaliyyət Planından (BHFP) – yəni nüvə sazişindən əvvəl də Suriyada İrana qarşı mübarizənin zəruriliyi ilə bağlı konsensus ortaya çıxsada, İsrailin İranın nüvə proqramı ilə bağlı fikirləri mübahisəli olaraq qalırdı. Ən əhəmiyyətli fikir ayrılıqları İsrailin siyasi və təhlükəsizlik qurumları arasında yaranmış, sonuncular İsrailin siyasi liderlərindən, xüsusən də Baş nazir Benyamin Netanyahu-dan daha soyuqqanlıqla İrana və nüvə razılaşmasına yanaşmışdılar. Bu fikir ayrılıqları Tramp administrasiyasının ilk ilində davam etdi. Baxmayaraq ki, ABŞ prezidenti nüvə sazişinə açıq şəkildə düşmən idi, onun sazişdə qalıb-qalmayacağı hələ də bəlli deyildi. Bir sıra tanınmış İsrail təhlükəsizlik rəsmiləri və analitikləri, hətta əvvəlcə BHFP-yə qarşı olanlar ABŞ-ın sazişdə qalmasının tərəfdarı idilər və onun İranın nüvə problemini saxlamağa çalışdığına inanırdılar. Nüvə təhlükəsini gecikdirərək, BHFP İsrailə diqqətini ölkənin İranla üzləşdiyi daha tez və geniş yayılmış problemə, yəni Suriyada artan təsirinə yönəltmək üçün şərait təmin etdi. Prezident Donald Tramp ABŞ-ı BHFP-dən çıxarmaq qərarına gəldi. 2018-ci ildə İsrail daxilində İran siyasəti ilə bağlı daxili müzakirələr artıq xaoslu xarakter daşıyırdı. Tramp administrasiyasının İran İslam Respublikasının dağılmasına səbəb ola biləcəyi “maksimum təzyiq” yanaşmasını dəstəkləmək üçün yeni konsensus ortaya çıxdı. İsrailin İranın Suriyada möhkəmlənməsinə artan diqqəti və BHFP-nin İrana regional səlahiyyət verdiyinə inanması siyasi və təhlükəsizlik qurumlarını daha da bir-birinə yaxınlaşdırdı və nüvə təhlükəsi, Vaşinqtonla münasibətlərin necə idarə olunacağı ilə bağlı əvvəlki fikir ayrılıqlarını kölgədə qoydu. Amerikanın öz məqsədlərinə çatmaqda maksimum təzyiq yanaşmasının səmərəliliyini şübhə altına alan israili analitiklərin azlığına baxmayaraq, bu strategiyanın İranı və onun regional şəbəkələrini zəiflətdiyinə, xüsusən də ABŞ-ın İran İslam İnqilabı Keşikçilərini öldürməsindən sonra daha çox inanılırdı [7, s.19-21]

2020-ci ilin yazında İranın İsrailin su infrastrukturuna kiberhücum cəhdindən sonra bəzi israili analitiklər İsrailin uğurlu cavab kiberhücumunu nəzərdən keçirdilər. Bu zaman İranın zəifliyi İran limanının bağlanması gətirib çıxartdı. Bu vəziyyət İrana təzyiqi davam etdirmək üçün İsrailin dəstəyini gücləndirirdi. Həmçinin qeyd

etmək lazımdır ki, BHFP-dən əvvəlki illər ərzində İrana hərbi hücumun əsas əleyhdarları İsrailin təhlükəsizlik xidmətinin rəhbərləri olub. Buraya İsrail Müdafiə Qüvvələrinin keçmiş baş qərargah rəisləri Qadi Eisenkot, Gabi Aşkenazi və Benny Gantz, həmçinin keçmiş Mossad rəhbərləri Meir Daqan və Tamir Pardo kimi İsrail kəşfiyyat rəhbərləri və keçmiş Şin Bet rəisi Yuval daxil idi. Onlar əsasən qorxurdular ki, Amerikanın razılığı və əlaqələndirilməsi olmadan reaksiya istənilən nəticəni verməyəcək. O dövrdə müdafiə qurumunda Netanyahu'nun fikirlərini tam dəstəkləyən həmfikir şəxslər üstünlük təşkil edirdi. Lakin bir çox israili hərbi mütəxəssislər hələ də İranla yeni razılaşmanın əldə edilməsinin ən yaxşı addım olacağına inansalar da, onlar alternativ variant təklif etməkdən çəkinirdilər. Sonradan bu baxış müəyyən qədər dəyişsə də, o qədərdə əhəmiyyət kəsb etmədi. Nəticə ondan ibarət idi ki, İsrailin İran siyasəti birmənalı idi və heç bir fikir ayrılığı yox idi.

ABŞ administrasiyası onun İrana qarşı sərt düşmənçiliyinə tam rəğbət bəsləyən və bu ölkəyə davamlı iqtisadi və hərbi təzyiqi dəstəklədiyi üçün İsrailin siyasi və təhlükəsizlik qurumlarının yanaşmalarında güclü fərq yox idi [4, s.12-13]. İsraildə böyük ölçüdə razılaşırdılar ki, İsrail üçün ən yaxşı yanaşma iqtisadi sanksiyalar, İraq və Suriyada hərbi zərbələr və davam edən kibermüharibə vasitəsilə Amerikanın İrana qarşı maksimum təzyiq kampaniyasını dəstəkləyərkən, İranın Suriyadakı imkanlarını aşağılamağa davam etsin. İsraildə çoxları hesab edirdi ki, Netanyahu'nun son strategiyası ABŞ-ın İranla qarşıdurmasını gücləndirməkdən ibarət idi ki, bu da Amerikanın İranın nüvə obyektlərinə hərbi zərbə endirməsinə səbəb olacaqdı və bəzi israililərin fikrincə, bu, İsrailin təkbaşına həyata keçirə biləcəyi hər hansı zərbədən qat-qat təsirli olacaqdı. 2013-cü ildən sonra müzakirə mövzusu olan hərbi seçim yenə milli müzakirə mövzusu olaraq qalmaqda idi.

### ***B.Obama və İsrail-İran münasibətləri***

İsrail onilliklərdir ki, İranın nüvə silahı qabiliyyətini ifşa etmək və qarşısını almaq üçün səylər göstərir. İsrail liderləri 2015-ci ilin iyulunda İran və dünya gücləri arasında bağlanan yekun nüvə razılaşmasını tez bir zamanda qınamağa başladı. Netanyahu bunu “tarixi səhv” adlandırdı və qeyd etdi ki, İsrail bu sazişə bağlı deyildi, çünki İran bizim məhvimizi axtarmağa davam edir [8, s. 5]. Liberman sövdələşməni Münhen razılaşması ilə müqayisə etdi. İsrailin müdafiə naziri Moşe Yaalon, müqavilənin yalan və hiylə üzərində qurulduğunu və bunun hamı üçün faciə olduğunu söylədi. Keçmiş milli təhlükəsizlik müşaviri və Mossad-ın yeni təyin olunmuş rəhbəri Yossi Koen 2016-cı ilin yanvarında bu sövdələşməni kəskin pislədi. O, İranın nüvə sazişindən sonra daha da qorxulu bir təhlükə olduğunu bildirərək demişdir: “İsraili məhv etməyə çağırmağa davam etdikcə, o, öz hərbi imkanlarını təkmilləşdirir və hərbi potensialını dərinləşdirir” [8, s.6]. Bununla belə, BHFP-yə bu cür rəsmi reaksiyalar İsrail daxilində onun nüvə danışıqlarına yanaşması və sazişin özü ilə bağlı mühüm müzakirələri ört-basdır etdi. Netanyahu'nun razılaşmaya qarşı çıxmasına dair tənqidlər əsasən onun nüvə danışıqları zamanı ABŞ ilə münasibətlərini necə idarə etdiyinə və Konqresi razılaşmanı pozmağa inandırmaq cəhdlərinə yönəlmişdi.

Təhlilçilər Netanyahu'nun 2015-ci ilin martında ABŞ Konqresinin hər iki palatasındakı çıxışını İsrailin Vaşinqtonla münasibətlərinə xüsusilə zərər vuran, onun Amerika siyasətinə kobud müdaxiləsi ilə İsrailə ikitərəfli dəstəyi təhlükə altına qoyan amil kimi qiymətləndirirdilər. Keçmiş milli təhlükəsizlik müşaviri Giora Eiland da BHFP-ni pis razılaşma kimi qiymətləndirdi, lakin İsrailin hərbi baxımdan geri dönüş tələb edə biləcəyi [4, s.38] ABŞ ilə dialoqun xeyrinə Vaşinqtonla qarşıdurma yanaşmasından imtina edilməli olduğu fikrini müdafiə etdi.

BHFP buna baxmayaraq, Netanyahu'nun respublikaçıların maraqlarına əməl etməyi seçərək Obama administrasiyası ilə yaratdığı fikir ayrılığını tənqid etmişdi. İsrailin daxilində də razılaşmanın mahiyyəti ilə bağlı fikir ayrılığı ortaya çıxmışdı. Belə ki, İsrailin təhlükəsizlik qurumları BHFP-yə siyasi elitanın ifadə etdiyindən daha az düşmən münasibətini qoruyurdu. Bəzi təhlükəsizlik analitikləri və rəsmilər hətta müqaviləni məqbul hesab etmiş və bağlı qapılar arxasında bunun İsrailin təhlükəsizliyini qısa və orta müddətli dövrdə təmin etmək üçün ən əlverişli vasitə olduğunu söyləmişdilər [4, s.38-39].

2015-ci ilin sentyabrında Vaşinqton Yaxın Şərq Siyasəti İnstitutunda çıxışında ABŞ Konqresində razılaşmanın qarşısını ala bilməməsinin ardınca müdafiə naziri Gantz iddia etmişdi ki, “daha yaxşı razılaşma əldə oluna bilərdi, mən burada şüşənin yarısını da görürəm, iranlıları on, on beş il gələcəkdə uzaq tutmağın və onların nüvə potensialına malik olma imkanlarını təxirə salmağın nailiyyətini görürəm. Gantz daha sonra bitmiş bir razılaşma olduğunu iddia etməyə davam etmişdi. O qiymətləndirməsində İsrailin təhlükəsizlik vəziyyətini müzakirə etmədi: “Biz Yaxın Şərqin ən güclü ölkəsiyik; özümüzə qulluq etməyi bilirik. Buna görə də mən bu məsələdə çılgın olmaqdan imtina edirəm” [8, s. 6]. Keçmiş İsrail rəsmisi eyni şəkildə qeyd etmişdi ki, İran məsələsi müdafiə nazirliyinin üzvləri üçün əhəmiyyətini azaldıb, bəziləri isə İrana həddən artıq diqqət və ehtiyatların yatırıldığına inanırdılar.

Həqiqətən də 2015-ci ilin yanvarında Yerusəlimdə Milli Təhlükəsizlik Araşdırmaları İnstitutunda çıxışı zamanı qərargah rəisi general-leytenant Qadi Eyzenkot nüvə sazişini İsrail üçün risk, həm də imkanlar gətirən strateji dönüş nöqtəsi adlandırdı. İsrailin hərbi və təhlükəsizlik ictimaiyyətinin digər üzvləri də BHFP-ni ən azı İran proqramının təxirə salınmasında uğurlu hesab etmişdilər və bunun alternativlərdən daha yaxşı nəticə olduğunu qiymətləndirirdilər. Məsələn, nüvə sazişini çox problemli adlandırarkən qismən İranın nüvə ərəfəsində olan dövlət statusunu qanuniləşdirdiyinə görə keçmiş hərbi-kəşfiyyat rəhbəri Amos Yadlin ən azı qısa müddətdə bunu İsrail üçün qazanc kimi dəyərləndirirdi. İsraili analitik və keçmiş general Şlomo Brom sazişi İranın nüvə silahına gedən yolunu on il müddətinə bağlayan tarixi nailiyyət adlandırdı, bunun İsrail və onun milli təhlükəsizliyi üçün yaxşı olduğunu qeyd etdi [8, p. 7]. Müxtəlif fikirlərə görə, ABŞ prezidenti Obama razılaşmanın İranı müəyyən müddət ərzində nüvə bombasından uzaqlaşdırdığına səbəb olmuşdur. Hətta İsrail hökumətinə nüvə məsələlərində məsləhətlər verən İsrail Atom Enerjisi Komissiyasının da razılaşmanın doğruluğunu ifadə edərək BHFP-ni dəstəklədiyi bildirilirdi [3, s.9-10].

İranın plutonium və uranın zənginləşdirilməsinə dair təftiş tədbirləri və məhdudiyyətlər İranın nüvə bombası istehsal etmək qabiliyyətinin qarşısını almaq üçün kifayət idi. Bəzi israilli analitiklər təhlükəsizlik qurumları arasında fikir ayrılıqlarının olduğuna və nüvə sazişi ilə bağlı siyasi quruluşun həddən artıq şişirdildiyinə inanırdılar. Keçmiş İsrail təhlükəsizlik rəsmilərinin 600 keçmiş general və məmurundan 500-ü İsrail-Fələstin məsələlərində Netanyahuya qarşı olsalar da, İran məsələsində onun yanında idilər. Fakt bundan ibarət idi ki, İsrailin təhlükəsizlik qurumunun tanınmış simaları Netanyahu ilə razılaşmaya və İsrailin Vaşinqtonla münasibətlərini idarəetmə tərzinə verdiyi qiymətlərə açıq şəkildə qarşı çıxmışdılar. İsrailin BHFP-yə rəsmi etirazına baxmayaraq, razılaşma reallığa çevrildikdən sonra nüvə məsələsinin İsrailin siyasi və ictimai müzakirəsində tez bir zamanda gündəmdən necə uzaqlaşması diqqətəlayiq idi.

İranın regional çağırışları nüvə problemindən daha çox narahatlıq doğururdu. İsrailin təhlükəsizlik strukturunda bir çoxunun qəbul etdiyi razılaşma İranın nüvə proqramının qarşısını almaq üçün işləyirdi. 2011-ci ildə Suriyada vətəndaş müharibəsi başlayanda İsrail müdaxilə etməkdən çəkindi. İsrailli analitiklər qeyd edirdilər ki, müharibə əvvəlcə Suriya ordusunu əhəmiyyətli dərəcədə zəiflətməklə və ABŞ-ın 2013-cü ildə Suriyanın kimyəvi silah cəbbəxanasını ləğv etmək səylərini həyata keçirməklə əslində ölkənin maraqlarına xidmət edib. İsrail Colan Təpələrinin Suriyanın nəzarətində olan hissəsindəki kəndlərə İsrailə qarşı hücumlar üçün buraxılış meydançası kimi istifadə edilməməsi məqsədilə humanitar yardım təklif edir.

Suriyada vətəndaş müharibəsinin ilk illərində İsrail müdaxiləsini bir müddət saxladı. Ərazisinə edilən hücumlara hərbi cavab verməklə iki qırmızı xəttin təbii və İran və Suriyadan Hizbullahla müasir silahların daşınmasının qarşısını almağa çalışdı. Lakin sonralar İsrailin Suriyada İranın müdaxiləsini hədəfə almaq kampaniyası 2015-ci il nüvə sazişindən xeyli əvvəl başlasa da, diqqət nüvə danışıqlarından yayındıqca və İsrail İranın artan regional mövqeyinə və İsraili ənənəvi üsullarla təhdid etmək qabiliyyətinin artmasına cavab vermək zərurətini dərk etdikcə bu, sürətləndi [7, s.56-60].

2015-ci ildə Eisenkotun rəhbərliyi altında Müdafiə Nazirliyi tərəfindən ilk dəfə olaraq doktrinalarının təsnif edilməmiş versiyası dərc olundu. Sənəd həm İsraildə, həm də ABŞ-da ümumi istifadə olunacaq hərbi termin kimi təklif edildi. Konseptual olaraq bu çevik kampaniyanın əsas məqsədi tam müharibəyə qədər qarşıdurmanın qarşısını almaqla Müdafiə Nazirliyinə öz qırmızı xətlərini tətbiq etmək imkanı vermək idi. Məhz bu zaman İsrailin İranın İraq və Suriya vasitəsilə Tehrandan Beyruta qədər öz təsirini genişləndirmək üçün quru körpüsü tikməsi konsepsiyası Vaşinqtonda və ABŞ-ın beyin mərkəzləri icması daxilində əsas müzakirə mövzusunə çevrildi.

2016-cı ilə qədər İsrail İranın Suriyada daimi varlıq yaratmaq, Hizbullahın Suriya versiyasını yaratmaq üçün düşərgələr, limanlar və mülki infrastruktur tikmək niyyətində olduğu qənaətinə oldu. Mabam kampaniyası məhdud bir cəhd kimi başladı, lakin miqyası və dərinliyi sürətlə genişləndi. Kampaniya İranın silah və raket anbarları, İranın komandanlıq və nəzarət qərargahı, kəşfiyyat və logistika saytları və Hizbullahın əsas personalı da daxil olmaqla Suriya sərhədlərboyu 1000-dən çox hədəfi əhatə etmişdi.

İran isə Suriyanın Qolan bölgəsində daha bir cəbhə qururdu. Suriyada tarazlığın dəyişməsi İsraili İranın Suriyada gələcək müharibədə İsrailə qarşı istifadə edə biləcəyi imkanlarını artırmasına daha bir qırmızı xətt çəkməyə vadar etdi. Praktikada İsrailin qırmızı xətlərinin tətbiqi Suriyada çoxsaylı hava hücumları, İraqa genişlənmə, həmçinin İran, şiə milisləri və Hizbullahı İsrail sərhədindən uzaqlaşdırmaq üçün diplomatik kampaniya demək idi [8, s.12-14].

Rusiyanın 2015-ci ildəki müdaxiləsindən bəri ölkədə mövcudluğu və hava üstünlüyü ilə məhdudlaşdırılıb. Lakin Moskvanın Suriyadakı İrana qarşı maraqları da həssasdır və Rusiya prezidenti Vladimir Putinlə əlaqələrin yaxşılaşdırılması sayəsində Netanyahu hökuməti Moskva ilə kampaniyasını davam etdirə bilmişdi. Hətta 2018-ci ildə İsrailin hücumundan sonra Rusiya təyyarəsinin Suriyanın hava hücumundan müdafiə sistemləri tərəfindən təsadüfən vurulması İsrailin qısa müddət ərzində fəaliyyət azadlığını məhdudlaşdırsa da, hərbi əməliyyatlarını pozmadı. Hərbi əməliyyatına paralel olaraq İsrail ardıcıl olaraq beynəlxalq ictimaiyyətə müraciət etmiş və ilk növbədə Rusiyaya iranlıları və şiə hərəkətçiləri Qolan sərhədindən ən azı 65 km uzaqda saxlamaq istəyini ifadə etmişdi. Beynəlxalq razılaşmalara və Rusiyanın İsrailin istəklərinə qulaq asmağa razı olduğuna dair xəbərlərə baxmayaraq, bu tələblər yerinə yetirilməyib və Hizbullah da daxil olmaqla şiə hərəkətçiləri Colanın Suriya tərəfində fəaliyyətlərini davam etdirdilər.

Obama administrasiyası dövründə BHFP-də iştirak etmək motivi İran və dünya gücləri arasında etimadı aşılacaq müsbət inam quruculuğu tədbirlərini qəbul etmək idi. 2015-ci ildə Prezident Obama sazişi daha ümidli dünyaya doğru irəliləyiş kimi qiymətləndirdi [9, s.18]. Bu, İran kimi düşmənlərə güzəştə getmək vədini yerinə yetirdi. Hkimiyyətin İran rəhbərliyinin sərt xətt tərəfdarı Mahmud Əhmədjəddan praqmatist Həsən Ruhaniyə keçdiyini nəzərə alsaq, Obama və P5+1-in qalan hissəsi tarixi düşməyə bir daha inam yaratmaq fürsəti verdi. Razılaşmanın ratifikasiyasından əvvəl Obama sazişin potensialına daha optimist şəkildə baxdığı üçün Konqresdə razılaşma ilə bağlı hər hansı fikir ayrılığına veto qoymağa söz vermişdi [9, s.9-12]. Obama administrasiya daxilində BHFP Vaşinqton və Tehran arasındakı tarixi düşmənçiliyi dayandırmaq üçün ilk dəfə fürsət idi və bu şansdan istifadə etməməyin ABŞ və İranın diplomatik gələcəyinə zərər verəcəyini ifadə etmişdi. Bu addım qismən Obamanı rəqibləri ilə barışdırmaq və ölkəni məhv edən amansız sanksiyalardan başqa İranı beynəlxalq iqtisadiyyata daxil etmək istəyindən irəli gəlirdi. Bir çox amerikalılar bunun iranlılara danışıqlarda üstünlük verəcəyinə şübhə ilə yanaşırdılar

### ***D.Tramp administrasiyası və İsrailin İran siyasəti***

Trampın İran və nüvə sazişi ilə bağlı düşmənçilik fikirlərinin Netanyahu üçün müsbət xəbər idi. İsrail rəsmiləri və analitikləri ilə müzakirələrə, eləcə də həmin dövrə aid hesabatlara əsasən, Netanyahu ABŞ-ın BHFP-dən çıxması üçün fəal lobbiçilik etsə də, onun sadəcə ABŞ-ı açıq qapıya itələdiyi görünürdü. Netanyahu və İsrailin ABŞ-dakı səfiri Ron Dermer Trampın seçilməsini razılaşmanı pozmaq və ABŞ-ın İran siyasətinə düzəliş etmək üçün gözlənilməz fürsət kimi dəyərləndirmişlər. Keçmiş

İsrail kəşfiyyat rəsmisinin fikrincə, Trampın Ağ Evə yüksəlişi dramatik dəyişikliyə zəmin yaratdı, çünki İsrailin siyasi sistemi razılaşmanın əleyhinə fəal şəkildə işləməyə başlamışdı. Ekspertlər Netanyahu'nun ehtiyatlı olsa da, Tramp vəzifəyə gələndə İrana qarşı daha sərt mövqe nümayiş etdirməyə çalışdığını ifadə edirdilər. O, artıq məhdudlaşdırılmaq üçün heç bir səbəb görmürdü, Tramp və müşavirlərinin İranla bağlı öz baxışları ilə tam uyğunluq tapırdı. Digər keçmiş kəşfiyyat rəsmiləri də eyni şəkildə müşahidə edirdilər ki, Netanyahu Trampın sazişdən çıxmasını istəsə də, Trampın özü seçkiqabağı kampaniyası zamanı ondan imtina edəcəyinə söz verib və bu niyyətlə vəzifəyə başlamışdı. Beləliklə, iki lider artıq eyni mövqedə idilər. İsrailin İrandan ələ keçirdiyi nüvə arxivini ifşa etməsi və Netanyahu'nun 2018-ci ilin yazında Trampın sazişdən çıxmaq qərarından bir neçə gün əvvəl materialı dramatik şəkildə təqdim etməsi gözlənilirdi. Bu, ABŞ administrasiyası ilə razılaşdırılmışdı. Həmin mərhələdə İsrailin gözləntisi ABŞ-ın sazişdən çıxarması idi. Buna baxmayaraq, İsrail rəsmiləri arxiv kəşfini və ictimaiyyətə təqdim olunmasını Avropada və qlobal miqyasda təsəvvürlərin formalaşdırılması üçün vacib hesab etdilər. Arxiv İranın keçmişdə nüvə proqramı ilə bağlı yalan söyləməsi ilə bağlı iddialara əlavə dəstək versə də, İranın BHFP-ni pozduğuna dair yeni sübutlar təqdim etmədi. Beynəlxalq Atom Enerjisi Agentliyi də ABŞ-ı sazişdən çıxmaqla hədələdiyi halda, İranın öhdəliklərini yerinə yetirdiyini təsdiqləyən çoxsaylı hesabatlar yaydı [8, s.10-12]. Bu səbəbdən və Netanyahu, eləcə də onun yaxın müşavirlərinin BHFP əleyhinə mövqelərinə baxmayaraq, İsraildəki bəzi mühüm simalar hələ də ABŞ-ın sazişdə qalması lehinə mübahisə edib Netanyahu'nun razılaşmanı pozmaq istəyinə qarşı çıxırdılar.

Netanyahudan fərqli olaraq, İsrailin peşəkar təhlükəsizlik qurumunda bir çoxları İranı rəşional hesab edirdilər. Onlar BHFP-ni bu məqsədə nail olmaq üçün faydalı mexanizm kimi gördülər. Keçmiş baş nazir və İsrail Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi Ehud Barak kimi liderlər də vaxtilə hərbi variantları müdafiə etdilər: “Amerika çıxmaq qərarına gəlsə belə, heç kim – nə çinlilər, nə ruslar, nə də avropalılar qoşulmayacaq” [8, s. 11].

Tramp 2018-ci ilin mayında ABŞ-ı BHFP-dən rəsmən çıxardıqdan sonra, bununla belə, daxili müzakirələr davam etdi. Hətta BHFP-nin alternativlərdən daha yaxşı olduğuna inanan peşəkar karyera rəsmiləri də onun problemləli tərəflərini yenidən nəzərdən keçirməyə başladılar. Hələ də yeni razılaşmanın əldə olunmasının irəliyə doğru ən yaxşı yol olduğuna inananlar öz fikirlərini söyləməkdən çəkildilər. Maksimum təzyiq İsrailin İranın regional təxribatları ilə bağlı davam edən narahatlıqları Tramp administrasiyasının nüvə sazişinin onları həll edə bilməməsi ilə bağlı mərkəzi şikayəti ilə üst-üstə düşdü. Dövlət katibi Mayk Pompeo'nun İrana qarşı 12 bəndlik sanksiyalar siyahısında Tramp administrasiyası üçün nüvə və regional məsələlərin daha bir-birindən ayrılma bilməyəcəkləri vurğulanırdı. Tramp administrasiyasının İrana qarşı maksimum təzyiq yanaşması ABŞ-ın BHFP-dən çıxmasından sonrakı iki il ərzində daha aydın oldu [12, s.16-19].

Həqiqətən də 2018-ci ilin ortalarına qədər İsrail Suriyadakı İran hədəflərinə birbaşa hücum etmədi və bunun əvəzində əsasən İranın Hizbullahla silah çatdırmasına

qarşı yönəlmiş hücumlar təşkil etdi. Lakin İsrailin İranın Suriyadakı əməliyyat rejiminə dəyişiklik kimi gördüyü və ABŞ-ın nüvə sazişindən çıxması və maksimum təzyiq pərdəsi altında İsrailin kampaniyası İran rəsmilərini və Suriyadakı aktivlərini birbaşa hədəf aldı. İsrailin Suriyadakı hücumlara aidiyyəti olmayan ənənəvi mövqeyi də öz yerini orada İrana qarşı yönəlmiş hərbi əməliyyatların daha açıq etirafına gətirib çıxardı.

2018-ci ildə İsrailin təhsil naziri Naftali Bennett belə bir dəyişikliyin olacağı barədə xəbərdarlıq etdi. O, İsrailin Suriyanın İranın İsrailə qarşı hücumları təşkil etməsi üçün başqa bir cəbhəyə çevrilməsinə imkan verməyəcəyini bildirdi. O, həmçinin regional elementləri nüvə problemi ilə əlaqələndirdi. 2019-cu ilə qədər İsrail öz hədəf siyahısını Suriyadan kənarda İraqdakı İran hədəflərinə qədər genişləndirdi. Əsəd və Hizbullahın İsrailə gərginlikdən qaçmaq istəyi səbəbindən Tehran Suriya səhnəsində daha böyük məhdudiyyətlərlə üzləşdiyi üçün İsrail İranın İraqda genişlənməsindən narahat idi. [5, s.77-78].

Keçmiş İsrail rəsmisinin sözlərinə görə, ABŞ ilkin olaraq İsrailin İraqa zərbələrinin genişləndirilməsini alqışlamadı, lakin Tramp administrasiyası İsrailin İranla qarşıdurmada paralel işləməyə dəyər verdiyini gördükcə Ağ Evdə fikirlər dəyişdi. ABŞ-ın keçmiş yüksək səviyyəli rəsmiləri, Pentaqon İsrailin Suriyadakı hərəkətlərini İranın təsirini geri qaytarmaq yükünü öz üzərinə götürmək kimi görsə də, ABŞ Mərkəzi Komandanlığı Amerikanın həyatını riskə atacağından qorxaraq, ilkin olaraq İsrailin İraqdakı hərəkətlərinə qarşı çıxdı [5, s.79].

İsrail və ABŞ-ın Suriya və İraqda İran hədəflərinə qarşı hücumlarını nə dərəcədə əlaqələndirməsi bəlli olmasa da, İsrail və Amerikanın İrana qarşı hərbi əməliyyatları arasında əlaqələr haqqında daha çox qarşılıqlı məlumatlılıq oldu. Bu təzyiqin bəyan edilmiş Amerika siyasət məqsədlərindən biri İranla yeni razılaşma olsa da – Netanyahunun dərinəndən etiraz etdiyi perspektiv – bir çox israili Amerikanın əsas məqsədini Tehrandə rejim dəyişikliyi kimi qəbul edir və bunda Trampın baş məsləhəтчiləri arasında sıx əlaqə gördülər.

Keçmiş rəsmilər Netanyahunun da rejim dəyişikliyinə ümid etdiyini və hər dəfə küçələrdə etiraz aksiyaları olanda o, rejimin dağılacığına inandığını, Vaşinqtonda da bir çoxlarının inandığını düşünürdü. Siyasət məqsədləri və siyasətlə bağlı qarışıqlığa baxmayaraq maksimum təzyiqin artan xərcləri və ABŞ-İran qarşıdurması bütün siyasi sahədə israililəri Tramp administrasiyasının İrana yanaşmasını dəstəkləməyə təşviq edirdi. Bir çox israili ABŞ-ın Süleymanini öldürmək qərarına təəccüblənmiş və bunu gözlənilməz hədiyyəyə bənzətmişdi [8, s. 13].

İsrailin nəzərində, 2019-cu ilin sentyabrında ABŞ dövlətə məxsus Saudi Aramco neft emalı obyektlərinə edilən hücumlara cavab vermədikdə bu zərbə İsrailin ciddi məyusluğunu kompensasiya etdi. İsrail rəsmiləri və analitikləri Amerikanın dözümlülüyünün bölgədən geri çəkilməyə meyl göstərməsindən qorxdular və Süleymanın zərbəsini ABŞ-ın çəkəndirmə gücünü bərpa etməsi kimi qiymətləndirdilər. Onun ölümünün İrandakı pragmatiklərin vəziyyətini pisləşdirə biləcəyi və ABŞ-ı qovmaq üçün İraqa təzyiqi artıracağı ilə bağlı bəzi narahatlıqlara baxmayaraq, əksər israili ana-

litiklər qətlən və daha geniş təzyiq kampaniyasının ən azı İranın imkanlarını daha qısa müddət ərzində azaldacaq dərəcədə işə yarayacağına inanırdılar. [11]

İsrail hesablamalarına görə, Süleymanın ölümü İranın həddən artıq inamını sarsıtdı. Çünki onlar artıq Amerikanın cavabını təxmin edə bilmirdilər. İsrailin strategiyası “işləri alovlandırmaq” və İranı nüvə proqramını bərpa etmək kimi addımlar atmağa məcbur etmək idi ki, bu da Amerikanın ölkəyə qarşı daha sərt addımlar atmasına səbəb ola bilərdi. Amerikanın passivliyindən qorxan bəzi israililər hətta ABŞ-ın növbəti məntiqi addımının İranı nüvə obyektlərinə zərbə endirmək olacağına inanırdılar.

İsrailin Yaxın Şərqdə Qərb dəyərlərinin genişlənməsini simvolizə etdiyi üçün Baş nazir Netanyahu diplomatik səylərinin əksəriyyətini ABŞ-da Tramp Administrasiyası ilə cəmləşdirdi. Prezident Donald Trampın Yerusəlimi İsrailin paytaxtı elan etməsi və Amerika səfirliyinin Təl-Əvivdən köçürülməsi israililər üçün böyük diplomatik uğur idi. Netanyahu Tramp ilə ittifaqı zaman keçdikcə gücləndikcə, onların diplomatik prioritetləri də eynilik təşkil etməyə başladı. Bunun bir səbəbi də Trampın İsrailin milli təhlükəsizliyini fələstinlilərlə potensial sülh razılaşmalarından üstün tutmağa başlaması idi. İsrail və Amerika dəyərlərinin bir-biri ilə üst-üstə düşməsinin başqa bir nümunəsi Prezident Trampın Obama administrasiyası dövründə hazırlanmış 2015-ci il İranın nüvə razılaşmasından qəfil çıxması idi. Bu hallar Birləşmiş Ştatlar və İsrail arasında tarixən sıx müttəfiqliyin möhkəmlənməsini təmin etsə də, İranı təklənməkdən uzaqlaşdırdı. İsrail və Birləşmiş Ştatlar ardıcıl olaraq siyasi və şəxsi prioritetlər baxımından eyni dəyərlərin bir çoxuna sahib olsalar da, Birləşmiş Ştatlar İsraildən daha çox ideoloji müstəqilliyini qoruyub saxlamalı idi. Netanyahu İsrail xalqı üçün dəstəklədiyi standartlar tez-tez Trampın Amerika cəmiyyəti üçün dəyərlərinə və Qərbin inkişaf modelinə təsir edirdi. Trampın şəxsi və İsrailin təsiri səbəbindən nüvə sazişindən çıxması nəticəsində Xamneyi və Ruhani P5+1-də qalanlar İranın nüvə proqramına inamını saxlamağa inandırmağa məcbur idi. Əgər bu uğursuz olarsa, nəinki İranın qanuni nüvə ərafəsində dövlət olmaq söyləri yox olacaq, həm də Tehranın ABŞ-la sabit əlaqələr vasitəsilə regional miqyasda tanınmaq imkanı da azalacaqdı. İsrail yalnız 70 il ərzində Birləşmiş Ştatlarla faydalı müttəfiqliyi sayəsində şokedici regional aktuallığa yüksəldiyindən, İranın da bunu etməsinin ən ağılsız üsullarından biri ABŞ ilə oxşar münasibətləri yekunlaşdırmaq olardı. Bununla belə, Tramp Administrasiyası İran hökumətinin hərəkətlərinə və qeyri-sabitliklərinə göz yumduğundan, Tehranın Yaxın Şərqdə regional təsir imkanları sürətlə tükəndi. ABŞ-ın global supergüc kimi uzunmüddətli nüfuzu, mahiyyətə, ABŞ-la sabit, xeyirxah münasibətə malik olan dövlətlərin çoxlu maliyyə, diplomatik və təhlükəsizlik faydaları əldə etməsinə səbəb oldu. Əksinə ABŞ-ın Avropa və Şimali Amerikanın digər inkişaf etmiş dövlətləri ilə münasibətlərini nəzərə alaraq, özlərini döyüşçü kimi sübut etmiş düşmən ölkələr sabitlik və kifayət qədər beynəlxalq dəstək imicini nümayiş etdirməyi demək olar ki, qeyri-mümkün idi. Əslində, hegemonların açdığı yolla gedənlər heç vaxt beynəlxalq diqqət mərkəzindən uzaqlaşmayacaqlar, lakin ABŞ-a və inkişaf etmiş dünyanın əksər ölkələrinə qarşı çıxan ölkələr son nəticədə global nüfuz qazanması

mümkün deyildi [6]. İranın ABŞ-ın və P5+1 komitəsindəki əksər ölkələrin köməyi olmadan şüə fəvqəldövlətinə çevrilməsi hələ də mümkün olsa da, bu, son nəticədə daha çətin və daha az faydalı olacaqdı.

### ***İsrail siyasətində hərbi seçim***

İsrailin İrana qarşı hərbi variantı ilə bağlı müzakirələr 2012-ci ilin sonlarına qədər geniş yayıldı, o vaxta qədər İsrail ordusu hərəkətə keçməyə hazır idi, çünki Netanyahu və o zamankı müdafiə naziri Ehud Barak hətta İrana qarşı hərbi hücumu dəstəkləmişdilər. İsrail ordusu faktiki istifadə üçün və ya sadəcə siyasi təsir üçün hərbi planlar hazırlayıb-hazırlamamasından asılı olmayaraq, İranla diplomatik yolun ciddi olduğu aydınlaşdıqda, hərbi seçim düşüncəsi aradan qalxdı. 2015-ci ildə yekunlaşan israili analitiklər arasında üstünlük təşkil edən fikir bu idi ki, İran BHFP sazişinə sadıq qaldığı müddətdə hərbi variant masadan kənarda qalır.

Lakin Tramp administrasiyasının BHFP-dən çıxması ilə İsrailin Amerikanın təzyiqinə dair nikbinliyi və İranın zəifliklərinin yalnız artdığını qiymətləndirməsi kontekstində, İranın nüvə proqramı məsələsinin hərbi yolla həlli yenidən gündəmə gəldi. 2019-cu ilin yayında İsrail Milli Təhlükəsizlik Şurasının keçmiş rəhbəri Yaa-kov Amidror açıq konfransda bəyan etdi ki, İsrail beynəlxalq ictimaiyyətə arxalana və etibar edə bilməz, odur ki, İrana zərbə endirməyi hələ də planlaşdırmalıdır. 2019-cu ilin dekabrında xarici işlər naziri Yisrael Katz İsrailin İrana zərbə endirdiyini bildirdi. ABŞ-ın təzyiqi təsirli olsa da, İran tərəfindən Səudiyyə Aramco-ya tutarlı hücumun baş tutması İranın güclü olduğunu və yalnız hərbi təhdidlərlə qarşısının alınması ilə bələcəyini göstərirdi. Sınaq İranın Raket Texnologiyalarına Nəzarət Rejimini pozaraq İraq və Yəməndə raketlər yerləşdirdiyinə dair xəbərlərin ortaya çıxmasından bir neçə gün sonra baş verir və bu, Tehrana birbaşa xəbərdarlıq kimi şərh edildi [10, s.13]

Həmin ay İsrail Müdafiə Qüvvələri (İMQ) Baş Qərargah rəisi Aviv Koçaviyə görə İsrail və İran arasında qarşıdurma qaçılmaz idi və hətta müharibə ilə nəticələnə bilərdi. 2020-ci ilin əvvəlində İMQ-nin Hərbi Kəşfiyyat İdarəsi Süleymaninin ölümündən istifadə etmək üçün bir qiymətləndirmə dərc etdi ki, İsrail ordusu Suriyadakı İran qüvvələrini ölkədən çıxarmaq üçün onlara qarşı zərbələri artırmalıdır. Bəziləri hesab edirdi ki, Netanyahu'nun strategiyası ABŞ-İran hərbi qarşıdurmasına səbəb olmaq üçün qarşıdurmanı dəstəkləyir, çünki o, son nəticədə Birləşmiş Ştatların nüvə hədəflərinə zərbə endirmək də daxil olmaqla İranla məşğul olmasını istəyirdi.

Vaşinqtonun İsrailin siyasətini dəstəkləməsi, İranın regional fəaliyyətləri və nüvə proqramını bərpa etməsi ilə bağlı artan narahatlıqlar, İsrail təhlükəsizlik orqanlarının Netanyahu ilə eyni mövqedə olması səbəbindən müdafiə və kəşfiyyat sahəsində 2012-ci ildən əvvəlki ilə müqayisədə inkişaf hiss olunurdu.

İsraildə İran siyasəti ilə bağlı ictimai müzakirələr böyük ölçüdə aradan qalxdı. Tramp administrasiyası BHFP-dən çıxmaq və maksimum təzyiq göstərmək qərarına gəldikdən sonra israililər bütün siyasi və təhlükəsizlik qurumlarında Amerika siyasətini qəbul etdilər. İsrailin Suriyada və onun hüdudlarından kənarda apardığı hərbi kampaniyalar Amerikanın İrana qarşı təzyiqini gücləndirdi və hər iki ölkənin siyasi

rəhbərliyi arasında fikirlər həmişəkindən daha sıx uyğunlaşdırdı. İsraililər Trampın İranla yeni saziş üzrə danışıqlar aparmaq qərarını alqışlamasalar da, belə bir ssenari-nin mümkün olduğuna inanmır və bir çoxları hələ də maksimum təzyiqin son nəticə-sini Tehrandə rejim dəyişikliyi kimi görürdülər. Lakin İsrailin nöqteyi-nəzərindən maksimum təzyiqin nəticəsi onun tətbiqi prosesini davam etdirməkdən daha az əhə-miyyət kəsb edirdi. Həqiqətən də İsrailin o dövrki İran siyasəti qısamüddətli maraqla-ra üstünlük verir və uzunmüddətli perspektivə az diqqət yetirdi. Bir çox israili təhlil-çilər qısamüddətli planlaşdırmanın üstünlüklərini və status-kvonu dəyişdirən pozucu hərəkətlərin faydalarını görürdülər. Bundan əlavə, Netanyahu daha yaxşı bir şeyin ortaya çıxacağı ümidi ilə işləri sarsıtmaq üçün Trampın vəzifədə olduğu vaxtdan isti-fadə etmək istəyə bilərdi, çünki o əmin idi ki, İranla məşğul olmaq vaxtıdır və bu, onun tarixi missiyasıdır. Ən azı rəsmi olaraq israililər də əmin görünürdülər ki, hazır-ki təzyiq İranı zəiflədir və təsirini azaldır. Fakt bundan ibarət idi ki, İranın arzuolun-maz hərəkətləri davam edirdi. Beləliklə, İsrailin sakit dayanması təhlükəli ola bilərdi. O dövrkü rəsmi İsrail düşüncəsi, İsraildə və ya ABŞ-da geri çəkilmə variantlarını təmin etmək üçün heç bir əhəmiyyətli əvəzedici səs olmadan, yalnız hərbi qarşıdur-manı təşviq edər və ABŞ-ın İrana qarşı daha aqressiv hərbi əməliyyatlarını dəstəkləyə bilərdi. Güclü amil, əlbəttə ki, ABŞ-da yaxınlaşan seçki idi. Vaşinqtonda Respublika-çı Ağ Evin İrana qarşı sərt mövqeyindən BHFP-ni başlatan və yekunlaşdıran admi-nistrasiyada xidmət edənlərin rəhbərlik etdiyi və əsaslı şəkildə çalışdığı demokratiya-ya keçid, İsrailin seçimlərini məhdudlaşdıracaq və onun hesablamalarına təsir göstə-rəcəkdə [8, s.14-17]. Buna görə də Netanyahu hökuməti ABŞ seçkilərindən əvvəl çox çalışır, İrana qarşı BHFP-nə qayıdış və İranla əlaqəni daha çətin, hətta qeyri-mümkün edə biləcək siyasətləri dəstəkləyirdi

2020-ci ilin yazında İsrail Netanyahu ilə ilk 18 ay ərzində baş nazir olaraq birlik hökuməti qurdu. Vaşinqtonla əlaqəli olmadan İsrailin İrandakı hərbi əməliyyatlarına qarşı çıxmış İsrail ordusunun keçmiş qərargah rəisləri Gantz və Aşkenazi müvafiq olaraq müdafiə naziri və xarici işlər naziri oldular. Netanyahunun rəhbərliyi altında İsrailin İran siyasətinin yaxın və orta müddətli perspektivi onun korrupsiya ittihamı ilə mühakimə olunacağı üçün öz hüquqi vəziyyətindən və ABŞ seçkilərinin necə for-malaşmasından asılı olacaqdı. Netanyahu əgər onun hüquqi problemləri ağır görün-sə və o, növbəti ABŞ administrasiyasının İrana üstünlük vermədiyini anlasa, təhlükəni artırır bilərdi. [2]

Netanyahu əvvəlcə Obamanın İran siyasətinə şiddətlə qarşı çıxdığı kimi, Vaşinqtonda belə bir dəyişikliyə qeyri şüuru şəkildə müqavimət göstərməli idi. Netanyahu əvvəllər də etdiyi kimi, sanksiyaların yüngülləşdirilməsini və ya Tehrana güzəşt kimi qiymətləndirdiyi hər hansı digər tədbirləri yavaşlatmaq üçün birbaşa ABŞ-dakı yəhudi qrupları və Konqresin dost üzvləri ilə əlaqə saxlayacaqdı. Siyasi gərginlikdən asılı olaraq Gantz və Aşkenazi bu cür addımlara qarşı geri çəkilməməyi seçə bilərdi. Eyni zamanda İsrail Suriyada İrana qarşı hərbi kampaniyasını davam etdirəcəkdə ki, bu da Vaşinqton tərəfindən mübahisəsizdir, baxmayaraq ki, İMQ İraq-dakı zərbələrini azaltmalı ola bilərdi. Əgər bu addımlar heç bir nəticə verməsəydi,

Netanyahu hökuməti İranı təxribata çəkməyə cəhd edə bilərdi. Əsas olan isə İranın qarşıdurmasına ABŞ-ın reaksiyasına səbəb ola biləcək təhlükə səviyyəsini və hədəf siyahısını saxlamaq olardı. [1, p.11] Bu, ABŞ-ın aktivləri üçün birbaşa risk yaratmırdı. Lakin İranın özündə İsrailin gizli fəaliyyətinə, o cümlədən həssas obyektlərdə partlayışlara səbəb ola bilərdi ki, bu da İranın kəskin reaksiyası ilə nəticələnərdi. Yalnız ABŞ siyasətində böyük dəyişiklik, məsələn, İsrailə qarşı ictimai qınaqlar, ikitərəfli münasibətlərə uzunmüddətli ziyan vurduğunu göstərən nüvə sazişini canlandırmaq cəhdlərinin pozulması, çox güman ki, İsraildə onun İrana yanaşması ilə bağlı müzakirələri yenidən qızıışdıracaqdı.

### **Nəticə**

Bölgədəki yeni tarazlığı və İranın davamlı güc toplanması ehtimalını nəzərə alsaq, İsrailin təhlükəsizliyi təhlükəsizlik mühitinin əhəmiyyətli dərəcədə yenidən qurulması ilə daha yaxşı təmin edilə bilər və bu, İranı yəhudi dövlətinə qarşı aqressiv mövqeyini davam etdirmək üçün hər hansı stimuldan məhrum edə bilər. Belə bir strateji yenidən dizayna nail ola biləcək yeganə siyasət yeni təhlükəsizlik nizamı məqsədi ilə ABŞ və İran arasında hərtərəfli danışıqlardır. Bu cür danışıqlara etiraz etmək və döyüş vasitələrindən istifadə etməklə onları çətinləşdirmək əvəzinə, İran danışıqlarına dəstək vermək və İsrailin təhlükəsizliyinə təkan verməklə İsrailin təhlükəsizliyinə daha yaxşı xidmət edə bilər. İranla danışıqlar nə qədər problemli olsa da, əgər məqsəd təkcə müharibə deyil, sülhdürsə, regional integrasiya siyasətinə alternativ yol olmadığını söyləmək üçün çox əsaslar vardır. ABŞ, İran və İsrail üçlü formatda münaqişələrin aradan qaldırılmasında maraqlı olmalı və danışıqlar prosesinin artırılması, regionda sülh və təhlükəsizliyin təmin olumasında yaxından iştirak etməlidirlər.

Vəziyyətə gəldikdə, qarşıdurma siyasəti bütün tərəflərin bəyəndiyi taktika kimi görünür. Əgər İsrail ABŞ-ın İranla razılığa gəlməkdə qərarlı olduğu qənaətinə gəlsə, çox güman ki, diqqətini belə bir razılaşmanı pozmaq cəhdindən onu formalaşdırmağa yönəldəcək. İsrail bundan sonra Vaşinqtona sanksiyaların aradan qaldırılması və nüvə məsələləri üzrə razılaşmanı İranın ballistik raketlər və regional fəaliyyətlər üzrə güzəştləri ilə əlaqələndirməsi üçün Körfəz ölkələri ilə işləyə bilər. ABŞ və İsrailin İrana dair siyasətinin BHFP-dən sonrakı təkamülünü nəzərə alsaq, Bayden, xüsusilə Avropanın dəstəyini cəlb edərsə, bu, Obamanın belə bir əlaqəni nəzərdən keçirmə ehtimalından daha çox, İran rəhbərliyinin bunu nəzərə alma ehtimalı az ola bilər.

### **İstifadə edilmiş ədəbiyyat**

1. Bahgat G. Israel and Nuclear Proliferation in the Middle East //Middle East Policy, - 2006, Vol. 13, No. 2, -p.113-133
2. Dana H. Allin, Simon S. The Sixth Crisis: Iran, Israel, America and the Rumors of War, - New York: Oxford University Press, -2010. -224 p.
3. Alatrash A. Israeli-Iranian Conflict, 2016, [https://www.researchgate.net/publication/326898298\\_Israeli-Iranian\\_Conflict](https://www.researchgate.net/publication/326898298_Israeli-Iranian_Conflict) 11 p.

4. Aspinwall.E. M. An Analysis of Obstacles to Peace Between Iran and Israel, 2019 <https://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1640&context=honorstheses> 95 p.
5. Fudala V. Israeli-Iranian Relations: The Ideological Differences between Israeli and Iranian Leaders and Their Perception of Threat, 2018/2019, 117 p. [https://is.muni.cz/th/w0fkj/Viktor\\_Fudala\\_-\\_Master\\_s\\_thesis\\_463831\\_FINAL.pdf](https://is.muni.cz/th/w0fkj/Viktor_Fudala_-_Master_s_thesis_463831_FINAL.pdf) 117 p.
6. Israel and Iran: A Long-Running Rivalry Moves to Center Stage.”, The Christian Science Monitor, 20 February, 2018, [www.csmonitor.com/World/2018/0220/Israel-and-Iran-A-long-running-rivalry-moves-to-center-stage](http://www.csmonitor.com/World/2018/0220/Israel-and-Iran-A-long-running-rivalry-moves-to-center-stage), Retrieved 15 October 2018.
7. Kaye D. D., Nader A., Roshan P. Israel and Iran A Dangerous Rivalry, The RAND National Defense Research Institute, 2011. [https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2011/RAND\\_MG1143.sum.pdf](https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2011/RAND_MG1143.sum.pdf)
8. Kaye D.D., Efron S. Israel's Evolving Iran Policy, 22 Jul 2020, pp. 7-30 [https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396338.2020.1792095?fbclid=IwAR2x0TzVBxMJG5XuyQ1BE03RcMRaPn\\_Yf4lbgO5L-X-6mTKq6J-0DiWE2LI](https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396338.2020.1792095?fbclid=IwAR2x0TzVBxMJG5XuyQ1BE03RcMRaPn_Yf4lbgO5L-X-6mTKq6J-0DiWE2LI) 25 P.
9. Muzalevsky R. From Frozen Ties to Strategic Engagement: U.S.-Iranian Relationship in 2030, Strategic Studies Institute and U.S. Army War, -College Press, 2015, 131 p. [https://publications.armywarcollege.edu/pubs/2336.pdf?fbclid=IwAR07fyf9IatujONX0d7hzgUVQXkpk85Mc3k0qpu2wAUu-\\_5AUQxfCrqYRc](https://publications.armywarcollege.edu/pubs/2336.pdf?fbclid=IwAR07fyf9IatujONX0d7hzgUVQXkpk85Mc3k0qpu2wAUu-_5AUQxfCrqYRc) 131 P.
10. Parsi Trita. The Price of Not Talking to Iran. World Policy Journal, vol. 23, no. 4, pp. 11–17, 2006, [www.jstor.org/stable/40210043](http://www.jstor.org/stable/40210043), Retrieved 10 October 2018.
11. Willian L. Ochsenwald, Russell A. Stone. The Oslo Accords. Britannica, 10 July 2019, <https://www.britannica.com/place/Israel/The-Oslo-Accords>, Retrieved 11 July 2019
12. <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33476.pdf> 40 p.

**Nargiz Jarchiyeva**

## US IMPACT ON ISRAEL-IRAN RELATIONS

### *Summary*

*The article examines the US influence on Israeli-Iranian relations, as well as the formation of Israeli-US relations with Iran, differences over Iran's nuclear program, especially the nuclear deal, and the change in relations between Iran, Israel and the United States from time to time.*

*An important aspect of the Iran-Israel problem is that both countries act as regional rivals competing for international prestige as minority countries. Although Iran and Israel have a number of fundamental differences in political structure, history, and diplomatic priorities, the similarities between Tehran and Tel Aviv are roughly the same. The concept of competition within Israel and Iran is a mysterious, multifaceted concept that includes historical, political, and US outcomes that must be discussed in advance. When analyzing the competition policy between Iran and Israel, it is important to note some historical and political events.*

*As Israel's largest ally in the Western Hemisphere, the United States has been heavily involved in Iran-Israel affairs, especially given Washington's historic reservations against Tehran. Therefore, it would not be right to exclude the United States from the analysis of the*

competition between Iran and Israel and how it forms the trio of foreign policy relations for all three countries. The regional rivalry between Iran and Israel is inherent in other Middle Eastern conflicts, in the sense that revolutionary history is the biggest factor in analyzing the origins of such a deep relationship.

It should be noted that the events after the 1979 Revolution and the overthrow of Shah Pahlavi played an important role in the formation of the current open hostility between Iran and Israel. Differences in Obama's and Trump's policies on Iran were also one of the main factors driving Israel's policy toward Iran.

The Israeli-Iranian conflict, in which the nuclear program is the main topic of discussion, has become more acute with the advent of the nuclear deal, and Israel has become increasingly concerned. However, opinions within the Israeli government were different.

**Keywords:** USA, Israel, Iran, nuclear program, security

Наргиз Джарчиева

## ВЛИЯНИЕ США НА ИЗРАИЛЬСКО-ИРАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

### Резюме

*В статье исследуется влияние США на израильско-иранские отношения, а также формирование израильско-американских отношений с Ираном, разногласия по поводу ядерной программы Ирана, особенно ядерной сделки, и изменение отношений между Ираном, Израилем и США от времени от времени.*

*Важным аспектом ирано-израильской проблемы является то, что обе страны действуют как региональные соперники, борясь за международный престиж как страны меньшинства. Хотя Иран и Израиль имеют ряд фундаментальных различий в политической структуре, истории и дипломатических приоритетах, сходства между Тегераном и Тель-Авивом примерно одинаковы. Концепция конкуренции внутри Израиля и Ирана – загадочная, многогранная концепция, которая включает в себя исторические, политические и американские результаты, которые необходимо обсудить заранее. Анализируя политику конкуренции между Ираном и Израилем, важно отметить некоторые исторические и политические события.*

*Как крупнейший союзник Израиля в Западной полушарии, Соединенные Штаты активно участвовали в ирано-израильских делах, особенно с учетом исторических оговорок Вашингтона в отношении Тегерана. Поэтому было бы неправильно исключать США из анализа конкуренции между Ираном и Израилем и того, как она формирует трио внешнеполитических отношений для всех трех стран. Региональное соперничество между Ираном и Израилем присуще другим ближневосточным конфликтам в том смысле, что революционная история является важнейшим фактором в анализе истоков таких глубоких отношений.*

*Следует отметить, что события после революции 1979 года и свержения шаха Пехлеви сыграли важную роль в формировании нынешней открытой вражды между Ираном и Израилем. Различия в политике Обамы и Трампа в отношении Ирана также были одним из основных факторов, определяющих политику Израиля в отношении Ирана.*

*Израильско-иранский конфликт, в котором ядерная программа является основной темой обсуждения, обострился с появлением ядерной сделки, и Израиль стал все больше беспокоиться. Однако в правительстве Израиля мнения разделились.*

**Ключевые слова:** США, Израиль, Иран, ядерная программа, безопасность

Daxilolma tarixi: 17.06.2021

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 26.09.2021

Çapa qəbul edilmişdir: 17.11.2022